

Тема. Східнослов'янські фонетичні явища

Мета.

- Вивчення фонетичних явищ і процесів спільнослов'янського періоду.
- Дослідження фонетичної системи успадкованої східнослов'янськими мовами із праслов'янської, з'ясування процесу структурування складів у східнослов'янській період, визначення власне спільнослов'янських фонетичних явищ (виникнення повноголосся, нових звукосполучень, зміни на початку слова тощо), аналізування фонетичних і фонологічних чергувань, збережених на спільнослов'янському ґрунті.

Вступ. Після розпаду праслов'янської мовної єдності східнослов'янські мови як найбільш споріднені набули спільну фонетичну систему, розвиток якої припав на дописемний період. Їх звукова система була дуже подібна до фонетичної системи пізньої праслов'янської мови й досить відмінна від тієї, яку успадкувала праслов'янська мова з індоєвропейської. І саме з пізньоспільнослов'янської мови, приблизно з VI – VII ст. можна вести історію формування української мови.

Східнослов'янські фонетичні явища

План

- 1. Фонетична система східнослов'янських мов.
- 2. Побудова складів у дописемний період.
- 3. Вокалічні й консонатні фонетичні явища.
- 4. Чергування голосних і приголосних звуків.
- 5. Розвиток нових звукосполучень.

1. Фонетична система східнослов'янських мов

До підсистеми вокалізму східнослов'янських мов увійшло одинадцять голосних фонем з праслов'янської мови /i/, /e/, /ě/, /ę/, /ъ/, /y/, /u/, /o/, /Q/, /ѡ/, /a/, які реалізувалися у відповідних звуках **[i]** (< [ī], [ei], [oi], [ai], [ū]), **[e]** (< [ě], [ō]), **[ě]** (< [ē], [oi], [ai]), **[ę]** (< [en], [ъn], [ъm]), **[ъ]** (< [ī]), **[y]** (< [ū], [ōn], [ōns]), **[u]** (< [ou], [eu]), **[o]** (< [ǎ], [ǒ], [ě]), **[Q]** (< [on], [an], [am]), **[ѡ]** (< [ǔ], [ū]), **[a]** (< [ā], [ō], [ē]). Ще на спільнослов'янському ґрунті голосні звуки втратили розрізнення за дифтонгічністю, частково за часокількістю й набули диференціації за носовою-ротовою вимовою.

Голосні звуки розрізнялися за сферою і ступенем творення.

Сфера творення визначалася положенням язика в горизонтальному напрямі, відповідно до якого голосні поділялися на звуки переднього ряду [i], [e], [ě], [ę], [ъ] і непереднього ряду [y], [u], [o], [Q], [ѡ], [a]. Ступінь творення залежав від наближення спинки язика до піднебіння, у зв'язку з чим голосні поділялися на звуки високого підняття [i], [y], [u], середнього [e], [ě], [ę], [ъ], [o], [Q], [ѡ] і низького [a]. Однак звуки [ě], [ъ], [ѡ] були дещо вищими, порівняно з іншими голосними середнього підняття, через що могли утворювати навіть проміжне середньо-високе підняття.

Неоднаковим було й розташування голосних звуків у межах слова. Звуки [i], [o], [Q], [u] вживалися на початку слова (*iti, *ихо тощо), до того ж, для звука [u] була властива позиція після всіх приголосних (*duxъ, *junъ тощо), для звука [i] – після нетвердих (*žiti, *biti тощо), для звука [o] – після твердих (*sělo, *dobrъ тощо), для звука [Q] – після твердих та [j] (*dQbъ, *gQsъ тощо).

Усі інші голосні вживалися лише після приголосних, зокрема [e] – після всіх нетвердих звуків (*jexati, *žena тощо), [ě] – після пом'якшених (*lěto, *větrъ тощо), [ɛ] – після пом'якшених та [j] (*ramęť, *jęзыкъ тощо), [y] – після твердих (*synъ, *хуtrъ тощо), [a] – після всіх приголосних (*mati, *moja, *ležati тощо), [ъ] – після нетвердих (*dъnъ, *žъnu), [ъ] – після твердих (*sъnъ, *gъnati тощо).

Підсистема консонантизму східнослов'янських мов містила більше приголосних фонем, порівняно з праслов'янським періодом, зокрема /b/, /p/, /v/, /m/, /d/, /t/, /z/, /z' /, /s/, /s' /, /dz' /, /c' /, /n/, /n' /, /l/, /l' /, /r/, /r' /, /dž' /, /ž' /, /š' /, /č' /, /j/, /g/, /k/, /x/, які відображалися у відповідних звуках [b], [p], [v], [m], [d], [t], [z], [z'], [s], [s'], [dz'], [c'], [n], [n'], [l], [l'], [r], [r'], [dž'], [ž'], [š'], [č'], [j], [g], [k], [x], а звуки характеризувалися певними артикуляційними особливостями. На консонантизмі східнослов'янських мов позначилися й ознаки праслов'янського консонантизму. **Ознака сонорності-дзвінкості-глухості** дала можливість виділити **сонорні фонем** /n/, /n' /, /l/, /l' /, /r/, /r' /, /v/, /m/, /j/, **дзвінки** /b/, /d/, /z/, /z' /, /ž' /, /dž' /, /dz' /, /g/, **глухи** /p/, /t/, /s/, /s' /, /c' /, /š' /, /č' /, /k/, /x/. **Ознака твердості-м'якості** лягла в основу виокремлення **твердих** /b/, /p/, /v/, /m/, /d/, /t/, /z/, /s/, /n/, /l/, /r/, /g/, /k/, /x/ і **м'яких** фонем /z' /, /s' /, /c' /, /n' /, /l' /, /r' /, /ž' /, /š' /, /č' /, /dž' /, /dz' /, /j/. Диференціація за **місцем творення** призвела до поділу фонем на **губні** /b/, /p/, /v/, /m/, **передньоязикові** /d/, /t/, /z/, /z' /, /s/, /s' /, /c' /, /n/, /n' /, /l/, /l' /, /r/, /r' /, /ž' /, /š' /, /č' /, /dž' /, /dz' /, **середньоязикові** /j/ і **задньоязикові** /g/, /k/, /x/. Розрізнення за **способом творення** зумовило групування фонем на **проривні** /d/, /t/, /b/, /p/, /g/, /k/, **щілинні** /z/, /z' /, /s/, /s' /, /ž' /, /š' /, /j/, /x/, **африкати** /dž' /, /č' /, /dz' /, /c' /, **зімкнено-прохідні** /m/, /n/, /n' /, /l/, /l' /, /r/, /r' /.

2. Побудова складів у дописемний період

Слова повнозначних частин мови були в основному кількаскладовими (**do-mъ*, **po-lъ*, **do-brъ* тощо), а службових частин мови – односкладовими й багатоскладовими (**to*, **kro-mě*, **li-bo* тощо). Складотворчими виступали й приголосні звуки [r], [l] (**zъ-r-no*, **go-l-va* тощо). Склади могли утворюватися з одного звука, двох і кількох звуків (трьох-чотирьох). Але межа складоподілу завжди проходила відповідно до закону відкритого складу після голосних звуків перед приголосними звуками.

Характерним для фонетичної системи східнослов'янських мов було творення складів із двох звуків – приголосного й голосного. Воно відповідало важливій закономірності праслов'янської мови – розміщення приголосних перед голосними й невживання їх після голосних. При цьому межа складоподілу проходила після всіх голосних і приголосних [r], [l], напр.: **si-la*, **ma-ti*, **dъ-nъ*.

Частими були й випадки сполучення двох-трьох приголосних із голосним. Але приголосні поєднувалися між собою за відповідними правилами, які діяли аж до занепаду редукованих, зокрема поруч могли стояти фрикативний і зімкнений на зразок *sk*, фрикативний або зімкнений і сонорний на зразок *sl, dl, tl, tr*, після фрикативного й зімкненого сонорний на зразок *str*, два проривних у прислівниках, напр.: **bra-ti, *zna-ni-je, *pla-ka-ti, *sla-va, *xva-li-ti*.

Рідко траплялися в східнослов'янських мовах склади, що містили один звук – голосний. У такому випадку складотворчими виступали переважно голосні [i], [o], [Q], [u], які могли вживатися на початку слова. Тому склади, утворені з голосного звука, здебільшого починали слова, напр.: **i-ti, *u-xo, *i-gra, *u-či-ti*.

У східнослов'янських мовах мало місце занепадання звука [j] на початку слів перед [o] та [u], що припало приблизно на IX ст. і стало останнім виявом тенденції до внутріскладової гармонії, успадкованої українськими діалектами з пізньопраслов'янської мови. Після розпаду спільнослов'янської мови на східнослов'янському ґрунті звукосполюка [je] перед складом з голосним переднього ряду, крім [ь], з наголошуванням першого або другого складів та за аналогією до інших спільнокореневих слів переходила в [o]. Помітною ця зміна стала в XIV – XV ст., коли часто траплялися слова з початковим [o] та рідко з [e], напр.: *одинъ і единомъ*.

У зв'язку із занепадом [j] перед [o] специфічною рисою східнослов'янських мов стало вживання звука [o] на початку деяких слів, що відповідає сполученню [je] в західних і південних слов'янських мовах, напр.: *олень, осень* (д.укр.), *jelen, jesień* (пол.), *елен, есен* (болг.). Попри все, наявність початкового [o] в східнослов'янських мовах відповідно до [je] в західних та південних мовах не має однозначного трактування. Складність розв'язання цього питання пов'язане :

- з відсутністю чіткої відповідності між словами вказаних груп мов і навіть у межах однієї групи мов, напр.: *ожина* (укр.), *ежевика* (рос.), *ожевика, ожевина, ожина* (рос., діал.);
- з наявністю паралельних [o] – [je] в одних словах та відсутністю їх в інших, напр.: *один* (укр.), *jeden* (пол.), *един* (болг.), але *око* (укр.), *око* (пол.), *око* (болг.);
- з відхиленням від закономірної зміни [je] в [o], напр.: **jedьna > одьна, *jedinic'а > одиницята* з іншими причинами.

Все ж наслідки переходу [je] в [o] виявилися в різних слов'янських мовах, а російська мова не мала внутрішніх передумов для цієї зміни, свідченням чого стало збереження [je] в грецизмах (*Емельян, Евстахий*).

3. Вокалічні й консонантні фонетичні явища

У дописемний період підсистема вокалізму східнослов'янських мов зазнала різних фонетичних змін. Однією з них стала *втрата носових звуків* [ɛ̃], [ɔ̃]. Праслов'янські голосні [ɛ̃], [ɔ̃] на східнослов'янському ґрунті з часом втратили носовий призвук і розвинулися в інші звуки – [ɛ] в [ä], а [ɔ] в [u], напр.: **dɔbь* > **dubь* > *дубь*. Звуки [ä], [u] стали звуками нормальної тривалості, на відміну від довгих [ɛ̃], [ɔ̃]. З реалізацією звуків [ɛ], [ɔ] в [ä], [u] підсистема вокалізму східнослов'янських мов втратила два успадковані ще з праслов'янської мови алофони [ɛ̃], [ɔ̃], збільшила функціональність фонем /ä/, /u/. Крім того, деназалізація голосних [ɛ̃], [ɔ̃] спричинила появу в східнослов'янських мовах нових чергувань звуків, напр.: **ročati* – **ročьни* – **načinati* ([a], [ьн], [ін]). Голосні [ɛ̃], [ɔ̃] зникли в усіх слов'янських мовах, крім польської і кашубської, напр.: *язик* (укр.), *язык* (болг.), *język* (пол.).

На східнослов'янському ґрунті звук [ě] зазнав у небагатьох словах уподібнення до наступного наголошеного [i], напр.: **dětina* > **ditina* > дитина (д. укр.). За вказаних умов звук [ě] міг і зберігатися, що зумовлювалося впливом інших слів чи форм слова, напр.: **bēgīxī* > **běžišb* > бѣжишь (д. укр.), бо бѣгъ. Не змінювався звук [ě] також перед [i], що походив з [ы] після задньоязикових, бо перехід [ě] в [i] відбувався до розвитку [ы] в [i] після задньоязикових, напр.: **snēgūrīs* > **sněgurь* > снѣгырь > снѣгырь (д. укр.). У давній українській мові й пізніше на місці етимологічного [i] ще часто вживався [ě], напр.: дѣтя, творѣла. Зміна [ě] на [i] не мала загального характеру, відбувалася неодночасно й була проявом двоскладової гармонії. Вона суттєво не вплинула на фонетичну систему, але звузила вживання звука [ě] та розширила вживання звука [i].

Особливої ролі в дописемний період набув звук [o]. Для нього стало можливим вживання замість звука [a], який у слов'янських мовах майже не починав слова. Із проникненням у східнослов'янські мови грецьких слів звук [o] розвивався на місці початкового звука [a], тому що грецький короткий [a] на східнослов'янському ґрунті сприймався як [o], напр.: Олена, Офонасии. Цей процес був послідовним, він розширив функціональність звука [o] і став характерним явищем усіх східнослов'янських діалектів.

Підсистема консонантизму східнослов'янських мов не зазнала великих змін. Найбільш суттєвою з них стала поява гортанного звука [h]. Виникнення його пов'язане зі зміною звука [g]. Приголосний [g] у східнослов'янських діалектах втратив проривну вимову, у результаті чого розвинувся гортанний звук – у білоруських та російських говорах фрикативний [ɣ], а в українських фарингальний [h]. На думку вчених, це явище характерне для XI – XII ст. У пам'ятках писемності, особливо XIV – XV ст., часто траплялися випадки опущення [g] або заміни його іншими звуками, напр.: *тогда*.

З часу виникнення новий звук [ɣ] довго передавався різними літерами на письмі, що зумовлювалося певними мовними й позамовними факторами. Мовознавець Д. Гринчишин зазначав, що новий звук [ɣ] фіксувався вже в українських пам'ятках XIV – XV ст. і позначався здебільшого диграфом [кг], рідше [г], [к], напр.: *кголдovati, кгрань, кгрунтъ*. З XVI ст. почастишали слова зі звуком [ɣ], переважно за рахунок запозичень із відповідним звуком.

4. Чергування голосних і приголосних звуків.

Перед розпадом спільнослов'янської мовної єдності у вокалічній і консонантній підсистемах виділялася значна кількість фонологічних чергувань. Вокалічну підсистему представляли спільнослов'янські за походженням чергування голосних, утворені на основі давніх часокількісних чергувань, розвинуті в результаті монофтонгізації дифтонгів та інші. Тому в спільнослов'янський період були відомі такі чергування голосних фонем і сполучень фонем на зразок:

- /e/-/o/, напр.: **nesti* – **nositi*, **vesti* – **voditi*;
- /e/-/ě/, напр.: **letěti* – **lětati*, **zamesti* – **zamětati*;
- /o/-/a/, напр.: **stojati* – **stati*, **vъložiti* – **vъlagati*;
- /i/-/ь/, напр.: **linQti* – **lъnQti*, **-zidati* – **žьdati*;
- /y/-/ъ/, напр.: **duxati* – **dъxnQti*, **vyryxati* – **pъxnQti*;
- /i/-/ěj/, /ьj/, напр.: **sito* – **sějati*, **biti* – **bьjQ*;
- /ě/-/aj/, /oj/, напр.: **čěna* – **kajati*, **věnъkъ* – **-voj*;
- /u/-/ov/, /av/, напр.: **kuj* – **kovati*, **truti* – **trava*;
- /ę/-/Q/, напр.: **tręsti* – **trQsiti*, **gręznQti* – **grQziti*;
- /ę/-/en/, /ъn/, /ьm/, напр.: **zvękati* – **zveněti*, **žęti* – **žьnQ*;
- /Q/-/on/, /ьm/, напр.: **zvQkъ* – **zvonъ*, **dQti* – **dъmQ*;
- /or/-/ra/-/rě/, напр.: **orati* – **ralo* – **rělija*;
- /or/-/oro/, напр.: **borъba* – **boroti*;
- /el/-/olo/, напр.: **mel'Q* – **moloti*;
- /ol/-/olo/, напр.: **kol'Q* – **koloti*.

Для консонантної спільнослов'янської підсистеми характерними стали чергування фонем, викликані палаталізацією задньоязикових звуків [g], [k], [x], пом'якшенням приголосних під впливом [j], асиміляцією, дисиміляцією, спрощенням приголосних внаслідок дії закону відкритого складу. З них східнослов'янські мови успадкували такі чергування приголосних фонем:

- /g/-/ž'/, /k/-/č'/, /x/-/š'/ як результат першої палаталізації, напр.: *kosa – *česati, *straxъ – *strašiti;
- /g/-/z'/, /k/-/c'/, /x/-/s'/ як наслідок другої палаталізації, напр.: *drugъ – *druzi, *otrokъ – *otroci.
- /g/-/z'/, /k/-/c'/ як результат третьої палаталізації, напр.: *dъrgati – *dъrzati, *věnъkъ – *věnъcъ;
- /g/-/ž'/, /k/-/č'/, /x/-/š'/ як наслідок впливу [j] на [g], [k], [x], напр.: *lъgati – *lъža, *plakati – *plačQ, *suxъ – suša;
- /z/-/ž'/, /s/-/š'/ через вплив [j] на [z], [s], напр.: *voziti – *vožQ, *nositi – *nošQ;
- /d/-/ž'/(/dž'/), /t/-/č'/ як наслідок впливу [j] на [d], [t], напр.: *xoditi – *xodžQ, *letěti – *lečQ;
- /zg/-/ž'ž'/, /zd/-/ž'ž'/(/ž' dž'/) i /sk/, /st/-/š'č'/ як результат впливу [j] на зукосполучення [zg], [zd], [sk], [st], напр.: *vizgъ – *vižžQ, *ězditi – *ěžžQ(*ěždžQ), *piskъ – *piščQ, *pustiti – *puščQ;
- /r/-/r'/, /n/-/n'/, /l/-/l'/ як наслідок впливу [j] на [r], [n], [l] напр.: *žara – *žar'Q, *žena – *žen'Q, *xvala – *xval'Q;

- /b/-/b' /, /p/-/p' /, /m/-/m' /, /v/-/v' / як результат впливу [j] на [b], [p], [m], [v], напр.: *l'ubiti – *l'ubl' Q, *sъpati – *sъpl' Q, *loviti – *lovl' a, *lomiti – *loml' Q, *zemьnъ – *zeml' a;
- /g/, /k/-/č' / як наслідок зміни [gt], [kt] перед [i], [ъ], напр.: *mogъ – *moči, *pekъ – *peči;
- /d/, /t/-/s/ як результат зміни [dt], [tt] через дію закону відкритого складу, напр.: *vedQ – *vesti, *metQ – *mesti;
- /d/, /t/ – з нулем звука як наслідок зміни [dl], [tl] через дію закону відкритого складу, напр.: *vedQ – *vela, *pletQ – *plela;
- /b/, /p/, /d/, /t/, /g/, /k/, /v/ з нулем звука як результат спрощення приголосних через дію закону відкритого складу, напр.: *gibelъ – *ginQti, *sъpati – sьnъ, *vědati – *věть, *otvēť – *oběť, *blbskъ – *blbsnQti, *vozъ – *obozъ.

Чергування голосних і приголосних фонем, що були викликані праслов'янськими фонетичними процесами й діяли в спільнослов'янський період, успадкувала в основному й українська літературна мова.

5. Розвиток нових звукосполучень

Для праслов'янської мови характерними були дифтонгічні сполучення [or], [ol], [er], [el], які склалися з голосних повного творення [o], [e], сонорних [r], [l] та займали різні позиції в словах. З початком дії закону відкритого складу вони як низхідні звукосполучення мусили монофтонгізуватися. А неоднаковий характер їх зумовив різні рефлекси в слов'янських мовах. Унаслідок дії закону відкритого складу дифтонгічні сполучення [or], [ol], [er], [el] спочатку розпалися, бо звуки [r], [l] набули складотворчої властивості, і межа складу проходила після [o], [e] перед [r], [l]. З часом [r], [l] втратили складотворчість у цій позиції на слов'янському ґрунті, що спричинило різні звукові зміни.

У праслов'янській мові сполучення [or], [ol], [er] вживалися на початку і в середині слова, перед приголосними й голосними. Внаслідок дії закону відкритого складу вони змінилися на початку слова перед приголосними й дали різні рефлексії в слов'янських мовах. У східнослов'янських початкові сполуки [or], [ol] в одних словах змінилися на [ra], [la], а в інших – на [ro], [lo], що зумовлювалося характером давньої слов'янської інтонації (при висхідній інтонації утворювалися [ra], [la], а при низхідній – [ro], [lo]), напр.: *orsti> *рости* (д.укр.), *ortaj> *ратай* (д.укр.). Сполучення [er] за висхідної та низхідної інтонації змінилося в [re], однак слів з такою зміною відомо дуже мало, напр.: *ремінь*, *рідкий*. У західнослов'янських мовах сполучення [or], [ol], [er] зазнали таких самих змін перед приголосними, як і в східнослов'янських, напр.: *rosti*, *rataj* (пол.), *remeň* (словац.). А в південнослов'янських мовах [or], [ol], [er] у такій позиції послідовно змінилися в [ra], [la], [re], напр.: *раста*, *ратай*, *ремён* (болг.). Перед голосними початкові [or], [ol] збереглися в усіх мовах, напр.: *orati> *орати* (укр.), *orati* (чес.), *òрати* (серб., хорв.). Сполучення [po], [lo], [pa], [la] на місці колишніх [op], [ol] засвідчували давні писемні пам'ятки, а найбільшою мірою вже пам'ятки XV ст., з перевагою [po], [lo] над [pa], [la], напр.: *ростужився*, *розбивають*, *ровно*. З наявних у києворуський період сполучень [ro], [lo], [ra], [la] сполуки [ro], [lo] стали характерним явищем української мови (*розум*, *рослина*, *робота* тощо), сполуки [ra], [la] – білоруської мови (*разум*, *расліна*, *работа* тощо), у російській мові деякі слова закріпилися з [ro], [lo] (*ровнять*, *росток* тощо), а більшість слів – з [ra], [la] (*разделяти*, *ладья*, *растение* тощо).

У середині слова сполучення [or], [ol], [er], [el] зазнали інших змін, ніж на початку слова. З утратою складотворчої властивості звуків [r̥], [l̥] перед наступними приголосними з'явилися голосні [o], [e], аналогічні попереднім. У результаті цього виникли звукосполучення [oro], [olo], [ere], [ele], розглядувані вченими як повноголосся, що датуються дописемним періодом. Сполучення [or], [ol], [er] перейшли в [oro], [olo], [ere] при висхідній та низхідній інтонаціях, напр.: **borda* > борода, **koľsʹ* > колось. Сполучення [el] перед голосними непереднього ряду змінилося в [olo] (шолом, жолоб), а перед голосними переднього ряду – в [ele] (ожеледь, селезінка). До сьогодні збереглося чимало слів зі сполученнями [olo] (полова, молоко, полоти, волокни тощо) та [ele] (велетень, шелест, пелехатий, пелена, Желехів тощо), що могли би виводитися з давнього [el], однак кожне із них має власну історію формування в зазначених словах.

Отже, рефlekсами праслов'янських сполучень [or], [er], [ol] у східнослов'янських мовах стали повноголосся [oro], [ere], [olo], а сполуки [el] – повноголосся [olo] й [ele], творення яких відбувалося приблизно у VIII – IX ст. Однак закономірним явищем вони стали тільки в XIV – XV ст., напр.: сторожи, сорома, забороло, череда.

У південнослов'янських та в деяких західнослов'янських мовах (чеській, словацькій) сполучення [or], [ol], [er], [el] у середині слова зазнали перестановки звуків, переходу [o] в [a] та [e] в [ě] і змінилися на [ra], [la], [rě], [lě], напр.: **molъ* > *млатъ* (стсл.), *mlat* (словац.); **peľnъ* > *плѣнь* (стсл.), *plen* (чес.); **berza* > *брѣза* (стсл.), *breza* (словац.). В інших західнослов'янських мовах на місці [or], [ol], [er], [el] виникли [ro], [lo], [re], [le], напр.: **borđa* > *broďa*, **goľwa* > *głowa*. Індоєвропейські мови, у яких не діяв закон відкритого складу, зберегли сполучення [or], [ol], [er], [el] без змін між приголосними, напр.: *bergen* «ховати», *golden* «золотий», *selten* «рідкісний» (нім.).

Висновки

Фонетична система спільного східнослов'янського періоду суттєво відрізнялися від індоєвропейської мови, невеликою мірою від праслов'янської.

Східнослов'янські мови зберегли майже незмінним структурування слів за складами, порівняно з праслов'янською мовою. У східнослов'янських мовах продовжував діяти закон відкритого складу, який визначав кількість складів у слові, межі між складами, будову складів.

Фонетичні процеси спільнослов'янської мови спричинили виникнення різних звукових чергувань у межах вокалізму й консонантизму, які окреслилися вже на останньому етапі її існування. А чергування звуків згодом переросло в чергування фонем, набувши нового функціонального значення.

У спільнослов'янський період виникли форми [oro], [olo], [ere], [ele], які можна вважати повноголосними тільки тоді, коли походять з [or], [ol], [er], [el]. Паралельно до східнослов'янських слів з [oro], [olo], [ere], [ele] існували або існують відповідні форми в інших мовах, напр.: *полотьно* (д.укр.), *полотно* (укр.), *полотно* (рос.), *платно* (болг.), *платно* (серб., хорв.). Слова без паралелізмів з [oro], [olo], [ere], [ele] не пов'язані з повноголоссям (*брат, слава, промінь, хлопець, скромний, праця, власний, звернути*).

Література

- Безпалько О. П. Історична грамати́ка української мови : Підручник / [О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін.]. — 2-ге видання. — К. : “Радянська школа”, 1962. — 512 с.
- Етимологічний словник української мови : У 7 т. / [ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]; Академія наук УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : “Наукова думка”, 1982. — Т. 1 : А–Г. — 632 с. ; 1985. — Т. 2 : Д–Копці. — 572 с. ; 1989. — Т. 3 : Кора–М. — 552 с. ; Національна академія наук України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. — 2004. — Т. 4 : Н–П. — 656 с. ; 2006. — Т. 5 : Р–Т. — 704 с. ; 2012. — Т. 6 : У–Я. — 568 с.
- Ковалів П. Вступ до історії східнослов’янських мов / Пантелеймон Ковалів ; [ред. проф. В. Стецюк] ; Наукове товариство ім. Шевченка. — Нью-Йорк, 1970. — 160 с.
- Німчук В. В. Виникнення східнослов’янської писемності / Василь Німчук // Бібліотечний вісник. — 2000. — № 6. — С. 3–16.
- Німчук В. В. Походження української мови / В. В. Німчук // Етнічна та етнокультурна історія України : У 3-х т. / [ред. О. Б. Діденко, Є. І. Мазніченко, К. В. Харченко ; відп. ред. Г. А. Скрипник]. — К. : “Наукова думка”, 2005. — Т. 1. — Кн. 2. — С. 351–468.
- Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу / Орест Ткаченко ; [відп. ред. Г. П. Півторак]. — К. : “Спалах”, 2004. — 272 с.
- Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов ; [переклад з англійської С. Вакуленка, А. Даниленка ; редактор Л. Ушкалов]. — Харків : “Акта”, 2002. — 1056 с. — (Серія “Класика Української Науки”).